

Aleksandra Jarosz*

Odrodzenie czy narodzenie? Mikroliteratury prefektury Okinawa według *Shimakutuba Runesansu*

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/LC.2019.032>

Shimakutuba Runesansu to publikacja zbiorowa poświęcona rewitalizacji języków riukiujańskich dokonującej się na terenie japońskiej prefektury Okinawa. Książka

* Adiunkt w Zakładzie Japonistyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Zajmuje się językoznawstwem historyczno-porównawczym oraz opisowym języków japońskich, ze szczególnym naciskiem na języki południoworiukiujańskie. E-mail: aljarosz@umk.pl | ORCID: 0000-0002-4356-6528.

została wydana w 2017 pod redakcją komitetu organizacyjnego corocznych wykładów otwartych Międzynarodowego Uniwersytetu Okinawskiego (Okinawa Kokusai Daigaku 沖縄国際大学). Zawiera ona trzynaście rozdziałów przygotowanych przede wszystkim przez japońskich językoznawców, literaturoznawców i kulturoznawców specjalizujących się w zagadnieniach riukiujańskich. Poszczególne rozdziały stanowią tekstową postać wykładów z dwudziestej szóstej edycji wspomnianego cyklu, która odbyła się w roku 2016 również pod tytułem *Shimakutuba Runesansu*.

Wyraz *runesansu* oznacza 'epokę Odrodzenia' w rozumieniu periodyzacji historii Zachodu, natomiast *shimakutuba* to w pewnym sensie neologizm w języku okinawskim¹, złożony z elementów *shima*, który w najszerszym (i zbliżonym do tak samo brzmiącego japońskiego odpowiednika) znaczeniu oznacza 'wyspę', ale na Riukiu częściej używany jest w znaczeniach 'wioska', 'osada', 'czyjeś miejsce pochodzenia'², oraz *kutuba*, czyli 'wyrazy', 'mowa', 'język'. *Shima* jest charakterystycznym, spersonalizowanym riukiujańskim konceptem wskazującym tyleż na lokalizację, co na osobiste związki podmiotu z tą lokalizacją: riukiujańska 'wyspa' jest zatem zawsze *czyjąś* wyspą, *czyimś* miejscem pochodzenia, *czyjąś* małą ojczyzną. *Shimakutuba* to tym samym 'język małej ojczyzny' lub, w użyciu zbiorczym

¹ Z łatwością jednak strukturalnie przekładalne poprzez prostą semantyczną ekwiwalencję na inne języki riukiujańskie (np. *sima-fts* w języku miyako czy *sima-muni* w języku yaeyama), jak również na standardowy japoński (*shima-kotoba*).

² We wstępie do samego *Shimakutuba Runesansu* (s. 1) Satoshi Nishioka definiuje riukiujański koncept *shima* tak: „Na wyspach Riukiu wyraz *shima* oznacza nie tylko 'teren otoczony morzem', ale także 'osadę, wieś, wspólnotę', a przede wszystkim 'miejsce pochodzenia'. Ta riukiujańska *shima* pokrywa się znaczeniowo z wyrazem *shima* w starojapońskim, a zarazem zawiera głęboki niuans punktu odniesienia wspólnego dla wszystkich mieszkańców danego obszaru”.

w odniesieniu do całej prefektury, 'języki małych ojczyzn'. To pomysłowe określenie podchodzi więc egalitarnie do wszystkich regionalnych systemów językowych na Riukiu, nie wyróżniając żadnego regiolektu kosztem innych ze względu na zasięg obszaru, liczebność populacji czy prestiż³. Tym samym unika ono wikłania się w często bezproduktywne polemiki związane z różnieniem między „językiem”, „dialektem” czy „odmianą lokalną”, notoryczne dla zachodnich teorii językoznawczych oraz ich hierarchizujących upodobań.

W ten sposób łącząc dwa koncepty z odmiennych stref kulturowych – europejski renesans i lokalne mikrojęzyki – publikacja już w swoim tytule symbolicznie ukazuje specyfikę sytuacji językowej w prefekturze Okinawa: wykorzystanie stworzonych na Zachodzie ram naukowych i aktywistycznych do tego, by zachować lub przywrócić różnorodność językową, której skarbcem archipelag Riukiu był do czasu aneksji Królestwa Riukiu (1879) przez Cesarstwo Japońskie rządów Meiji (1868–1912).

Na drodze modernizacji i asymilacji z państwem japońskim obszar prefektury Okinawa został poddany agresywnej polityce językowej zmierzającej do eliminacji języków lokalnych na rzecz jednojęzyczności w standardowym japońskim, przynajmniej w strefach publicznych⁴. Presja płynąca z zewnątrz (zakaz używania języków riukiu-kańskich w szkole czy urzędach) oraz z wewnątrz (łączenie biegleści w standardowym japońskim z gwarancją materialnego oraz

społecznego bytu przy równoczesnym przeświadczeniu, że kompetencja w językach lokalnych uniemożliwi opanowanie japońskiego) doprowadziła do zerwania przekazu międzypokoleniowego języków riukiu-kańskich; w efekcie, uogólniając, można stwierdzić, że najmłodszy rodzimi użytkownicy języków riukiu-kańskich urodzili się w latach pięćdziesiątych XX wieku (szczegółowo ten temat podejmują Anderson i Heinrich 2014 oraz Shimoji i Heinrich 2014). Dla tych języków oznacza to naturalnie stan poważnego zagrożenia wyginięciem w ciągu najbliższych dwudziestu–trzydziestu lat.

Żaden z riukiu-kańskich języków nie został do dzisiaj formalnie uznany przez państwo japońskie za język mniejszościowy. Pozostaje to w zgodzie z polityką współczesnych rządów japońskich, pielęgnującą wizję Japonii jako państwa homogenicznego i opierającą się oficjalnemu uznawaniu statusu jakichkolwiek mniejszości (por. np. Majewicz 2011). Ajnowie, autochtoniczna, niejapońska ludność wyspy Hokkaido, zostali uznani przez japoński parlament za lud tubylczy dopiero w 2008 (Tsuji 2008); języki riukiu-kańskie z kolei do dzisiaj nie mogą liczyć na formalne środki ochrony, takie jak odgórne wprowadzenie ich do administracji, edukacji czy mediów. Tym niemniej świadomość oraz postawy dotyczące sytuacji i wartości *shimakutuba* uległy w ciągu ostatnich dwudziestu lat wyraźnej zmianie na korzyść lokalnych języków. Symbolem tego jest przełomowa inicjatywa sejmiku prefektury Okinawa z 2006 polegająca na ogłoszeniu 18 września *Shimakutuba-no hi* Dniem Języków Małych Ojczyzn. Było to bezprecedensowe działanie zachęcające do ochrony i rewitalizacji *shimakutuba* ze strony organów samorządowych (por. Okinawa Daigaku Chinki Kenkyūjo 2013: 22). Następnie, w 2009 wraz z trzecią edycją *Atlas of the World's Languages in Danger*, UNESCO wyznaczy-

³ Do definicji i zakresu pojęciowego *shimakutuba* odnosi się m.in. Karimata 2013.

⁴ Soczewką symbolicznie skupiającą postawy Japonczyków oraz samych Riukiu-kańczyków wobec japonizacji Riukiu była tzw. debata o dialektach, *hōgen ronō* 方言論争, publiczna polemika z roku 1940, w której uczestniczyło grono ówczesnych intelektualistów, takich jak Kunio Yanagita, Fuyū Iha (Iha) czy Heisuke Sugiyama. Poświęcony jest temu zagadnieniu artykuł Heinrich 2013.

ło na mapie Japonii osiem języków zagrożonych, w tym sześć odrębnych języków na terytorium dawnego Królestwa Riukiu (por. dostępna internetowo wersja atlasu z kolejnego roku – Moseley 2010). Tego rodzaju zainteresowanie i uznanie riukiuiańskiej różnorodności językowej okazane przez międzynarodowy autorytet instytucjonalny najwyraźniej zachęciło zarówno mieszkańców Okinawy, jak i reszty Japonii do przewartościowania poglądów na temat miejscowych języków, co poskutkowało gwałtownym wzrostem na terenie prefektury tak inicjatyw naukowo-badawczych, jak i rewitalizacyjnych. O tych właśnie inicjatywach traktuje opracowanie, którego dotyczy niniejsza recenzja.

W recenzji przyjrzą się dogłębnie treści poszczególnych artykułów ze szczególnym uwzględnieniem ich wkładu w stan badań nad riukiuiańskimi mikroliteraturami. Moim celem jest także przybliżenie zawartości tej publikacji polskojęzycznemu czytelnikowi⁵. Pełen spis rozdziałów monografii dołączono na końcu recenzji.

Otwierający tom artykuł Kei'ichiego Karimaty zarysowuje historię i charakter piśmiennictwa w językach riukiuiańskich. Koncentruje się on szczególnie na klasycznych riukiuiańskich tekstach tworzonych przez okinawską arystokrację w czasach Królestwa Riukiu. Zarówno te teksty, jak i oparte na sylabicznym piśmie japońskim system służący do ich zapisu, określane są terminem *ryūkyūbun* 琉球文 ('teksty riukiuiańskie', 'piśmiennictwo riukiuiańskie'). *Ryūkyūbun* znajdował zastosowanie w zapisie dokumentów publicznych, kamiennych inskrypcji, prywatnej korespondencji, mo-

dlitw oraz świętych pieśni *omoro*, a przede wszystkim w poezji *ryūka* oraz dramatach *kumiwudui* (jap. *kumiodori*). Użycie *ryūkyūbun* nawet wśród nielicznej piśmienniczej warstwy riukiuiańskiego społeczeństwa było zatem dosyć ograniczone i nie tak powszechne jak piśmiennictwo w stylu japońskim (*wabun* 和文) czy chińskim (*kambun* 漢文). To ograniczenie stanowiło jedną z przyczyn, czemu piśmiennictwo riukiuiańskie nie rozwinęło się w obliczu post-aneksyjnej modernizacji, gdy teren dawnego Królestwa stał się częścią Japonii. Tym niemniej artykuł K. Karimaty jednoznacznie rozprawia się z dość rozpowszechnionym, a błędnym przekonaniem, jakoby języki riukiuiańskie nie miały *żadnych* tradycji pisanych. Tekst ten dostarcza również celnych i cennych spostrzeżeń dotyczących zróżnicowania języków riukiuiańskich nie tylko regionalnego, ale również socjolingwistycznego oraz diachronicznego, przestrzegając przed myleniem współczesnych regiolektów z ich historycznymi odmianami utraconymi przykładowo w ludowych pieśniach i w tekstach rytualnych. (Kontrowersje związane z wewnętrznym zróżnicowaniem stylistycznym nie wydają się rzadkością w przypadku niewielkich i/lub zagrożonych języków; o podobnych sytuacjach w języku górnołużyckim pisze w tym tomie Dołowy-Rybińska).

Wątki poruszone w artykule K. Karimaty pogłębione są w tekście Jō Nakahary poświęconym zapisowi języków riukiuiańskich. Opracowanie przyjaznej użytkownikom ortografii jest kluczowe dla rozwoju piśmiennictwa w języku małym i/lub zagrożonym; bez zrównoważonego spełnienia określonych kryteriów cechujących wydajne systemy zapisu (por. Wedekind, Wedekind 1997) ortografia nie pomoże w nauce języka nowym użytkownikom ani nie przyczyni się do rozwoju jego użycia w domenach pisanych. Świadomy kluczo-

⁵ Przy tej sposobności warto nadmienić, że w 2018 roku nakładem Wydawnictwa Uniwersytetu Jagiellońskiego ukazała się *Historia Okinawy* Stanisława Meyera, pierwsze monograficzne źródło dotyczące historycznych losów Riukiu i Okinawy dostępne w języku polskim.

wości roli, jaką opracowanie takiej skutecznej ortografii będzie odgrywać dla przyszłości języków riukiuiańskich, Nakahara analizuje dziesięć wybranych źródeł dotyczących języka okinawskiego – wśród nich materiały dydaktyczne, zbiory przysłów i powiedzeń, piosenki dziecięce czy eseistykę – pod kątem przyjętych w nich konwencji zapisu sylabicznego z użyciem japońskich sylabariuszy *kana*. Materiał w artykule jest prezentowany systemowo i rzeczowo, przybliżając zarówno konwencje wspólne dla wszystkich lub niemal wszystkich analizowanych źródeł (wraz z odstępstwami od tych konwencji), jak i te, w zakresie których nie ma zgodności między autorami okinawskich tekstów. Nie zaskakuje, że ta druga grupa obejmuje przede wszystkim okinawskie głoski oraz ich kombinacje, jakich brakuje w języku japońskim, co uniemożliwia automatyczne zastosowanie japońskich sylabariuszy w takich przypadkach. Nakahara ukazuje różnorodność pomysłów na niekonwencjonalne zastosowanie japońskich sylabariuszy w wydaniu okinawskim na przykładzie zapisu – lub braku tegoż – kontrastywnego w języku okinawskim zwarcia krtanowego (por. *ʔwa*: ‘świnia’ i *wa*: ‘ja’, *ʔya*: ‘ty’ i *ya*: ‘dom’). Wartościowym uzupełnieniem wywodu jest zawarty we wstępie artykułu przegląd historycznych metod zapisu języków riukiuiańskich z użyciem sylabariuszy, mieszanego systemu sylabiczno-semantograficznego (imitacja japońskiego *kanji-kana majiribun* 漢字かな交じり文), oraz, od XIX wieku, zapisu alfabetycznego/fonetycznego. Nakahara wykazuje, że sylabiczny zapis języków riukiuiańskich (głównie okinawskiego) w czasach Królestwa wczesnie nabrał charakteru morfologicznego czy etymologicznego bardziej niż fonetycznego, a dźwięki nieistniejące w języku japońskim – na którym wzorowało się piśmiennictwo riukiuiańskie – czy też mor-

femy bez wyraźnych etymologicznych odpowiedników japońskich wyróżniano, jeśli w ogóle, za pomocą grafemów z innych systemów (np. sanskryckiego *siddham*).

Inspirująca jest także lektura artykułu Satoshiego Nishioki na temat systemowych różnic pomiędzy okinawskim językiem mówionym a językiem tekstów ludowych piosenek określanymi zwykle jako *ryūkyū min’yō*. Na licznych przykładach leksykalnych i gramatycznych, takich jak: brak syntezy wykładnika tematu -ja, występowanie wykładnika biernika -ju, konserwatywna postać przymiotników z tzw. grupy koniugacyjnej -shiku, archaiczne formy wyrazów takich jak ‘człowiek’ (*fitu/hitu* zamiast współczesnego *tchu*), ‘dzisiaj’ (*kiyu* zamiast *chū*) czy rozkazującego honoryfikatywnego czasownika benefaktywnego (*tabōri* zamiast *kwiimisōri*), Nishioka wykazuje, że w porównaniu z codziennym rejestrem języka mówionego język piosenek jest archaiczny i bywa dość specyficzny. Wiele popularnych *ryūkyū min’yō* powstało w XX wieku, współcześni twórcy piszą także nowe utwory tego gatunku, należy więc wnioskować, że język tych piosenek nie jest pozostałością historyczną, a świadomą stylizacją zachowującą cechy klasycznego języka okinawskiego dla odróżnienia rejestru literackiego (*kayōgo*, ‘język pieśni’) od potocznego/codziennego rejestru mówionego (*nichijōgo*, ‘język codzienny’). Nishioka zauważa także, że część archaizmów w piosenkach można wytłumaczyć ograniczeniami wersyfikacyjnymi i rytmicznymi: większość piosenek jest zbudowana według sylabicznego rytmu 8-8-8-6 typowego dla poezji *ryūka*, podczas gdy współczesne formy mówione bywają analityczne i często dłuższe niż postaci klasyczne, co zwiększa przydatność tych drugich w tworzeniu form lirycznych. Wartościowe są także obserwacje autora dotyczące *kakeai*, czyli śpiewu z podziałem na role (często damsko-męskie). Opisując

specyfikę *kakeai* na tle standardowych (monologicznych) tekstów ludowych piosenek, Nishioka dostrzega, że z uwagi na swój dialogowy charakter, *kakeai* jest zbliżone do języka codziennego, co sprawia, że to właśnie tutaj używane bywają formy współczesne, poza tym w piosenkach raczej niespotykane. Dowodzi to świadomości twórców dotyczącej stylistycznego zróżnicowania języka okinawskiego i stosunkowej dojrzałości okinawskiego jako języka twórczości lirycznej.

Wyjątkowo cenne z perspektywy zgłębiania relacji między językiem a literaturą okinawską są dwa artykuły dotyczące współczesnej literatury okinawskiej – tej tworzonej już po aneksji Riukiu do Japonii w 1879 roku. Japoński termin *Okinawa bungaku* odnosi się z definicji do literatury stworzonej przez pisarzy pochodzenia riukiuńskiego w standardowym języku japońskim⁶, jednak charakter medium, jakim jest literatura, umożliwia autorom przemyślenie języków lokalnych jako języka dialogów lub monologów wewnętrznych bohaterów, a także mniej lub bardziej bezpośrednio podejmowanie kwestii tożsamości i samookreślenia wyrażanych poprzez wybory językowe bohaterów – czyli to z kim, w jakich okolicznościach i pod jakimi warunkami rozmawiają w standardowym japońskim, a nie w rodzimym języku regionalnym. Artykuł Yōko Murakami dokonuje właśnie w tym zakresie błyskotliwej chronologicznej analizy trzech prozatorskich utworów okresu przedwojennego: *Kunembo*⁷ Seichū Yamashiro (1911), *Okuma junsu*⁸ Sekihō Ikemiyagi (1922)

⁶ Por. definicje *Okinawa bungaku* i *Ryūkyū bungaku* przytaczane w Ikeda 2009: 3, kładące nacisk na podział tych dwóch kategorii według kryterium językowego (ta pierwsza stworzona po japońsku, ta druga po riukiuńsku) oraz chronologicznego (pierwsza poaneksyjna, druga przedaneksyjna).

⁷ 'Mandarynka'.

⁸ 'Posterunkowy z Okumy'.

oraz *Hokorobiyuku Ryūkyū onna-no shuki*⁹ Fusako Kushi (1932). Autorka omawia także poezję Baku Yamanokuchi, w szczególności utwór *Kaiwa*¹⁰ (około 1930), w którym poprzez wyobrażenie rozmowy w standardowym japońskim z kobietą z głównych wysp japońskich poeta ukazuje konflikt i dezorientację mieszkańców Riukiu, zmuszonych do wyparcia się swojej tożsamości i dziedzictwa – również językowego – w celu dorównania „prawdziwym Japończykom” i uniknięcia dyskryminacji.

Artykuł Ariko Kurosawy natomiast analizuje twórczość współczesnej okinawskiej pisarki Tami Sakiyamy (ur. 1954 na wyspie Iriomote w grupie Yaeyama) pod kątem stosowanych przez nią strategii zapisu języków riukiuńskich i kontrastowania tychże z metajęzykiem utworów, czyli japońskim. Na szczególnie wyeksponowanym przykładzie powieści *Unju-ga nasaki*¹¹ (2016), osadzonej w kontekście historycznoliterackim poprzedników-inspiratorów Sakiyamy (tu m.in. po raz kolejny pojawia się *Kunembo*) oraz jednego z wcześniejszych utworów pisarki, *Yuratiku, yuritiku*¹² (2000), Kurosawa objaśnia, w jaki sposób techniki wizualno-grafemiczne oraz organizacja tekstu służą Sakiyamie do percepcyjnego odwrócenia relacji władzy i podporządkowania między dominującym językiem japońskim a zmarginalizowanymi riukiuńskimi (pisarka sama nazywa tę strategię „partyzantką z użyciem bomby-pułapki wmontowanej w języki małych ojczyzn, którą zastawia wewnątrz standardowego japońskiego i wypatruje okazji, by ją tam zdetonować”, *ibid.*: 126). Sakiyama wykorzystuje do tego celu niekonwencjonalne, zaskakujące użycia sylabariuszy oraz interpunkcji, a także odważnie posuwa się do tego, by sięgać po języki riu-

⁹ 'Pamiętnik kobiety z upadającego Riukiu'.

¹⁰ 'Rozmowa'.

¹¹ 'Pańskie miłosierdzie' (okinawski).

¹² 'Odwiedź nas, rozkołysz się' (yaeyama).

kiauńskie, na ogół zarezerwowane do zastosowania w dialogach, także w narracji.

W pośredni sposób relacji między tradycjami literackimi mikrojęzyka, piśmiennością w tym języku a jego żywotnością dotyka także artykuł Kena Nakamoto dotyczący inicjatyw rewitalizacyjnych miejscowej odmiany języka okinawskiego używanej na małej wyspie Ōjima (administracyjnie przynależącej do miasta Nanjō) położonej nieopodal południowo-wschodniego brzegu głównej wyspy Okinawy. Pomiedzy licznymi przedsięwzięciami lokalnej społeczności, które mają na celu zainteresowanie dzieci i młodzieży językiem swojego dziedzictwa i zachętę do jego nauki, Nakamoto opisuje także cotygodniowe sesje czytania na głos książek dla dzieci, organizowane dla uczniów wszystkich klas szkoły podstawowej Tamagusuku. Rolę lektorów pełnią biegli w lokalnej odmianie wolontariusze-seniorzy oraz członkowie stowarzyszenia emerytowanych nauczycieli „Minton” (*Minton-no kai*).

Podobnie pośrednio kwestii twórczości i piśmiennictwa dotyka z gruntu językoznawczy artykuł Kayoko Shimoji poświęcony w całości językom z grupy południoworiukiuańskiej, a w szczególności skupiający się na regiolektie języka miyako z wyspy Tarama. W swoim tekście Shimoji wylicza żywotność regiolektu Tarama, regiolektów Miyara i Kuro języka yaeyama, oraz języka yonaguni/dunan, na podstawie kryteriów i skali postulowanych przez UNESCO w dokumencie *Language Vitality and Endangerment* (UNESCO Ad Hoc Expert Group on Endangered Languages 2003). Dla porównania Shimoji przytacza także analogiczne kalkulacje dla prestiżowej odmiany Shuri języka okinawskiego. Spośród dziewięciu kryteriów UNESCO, twórczości i piśmiennictwa dotyczą punkty czwarty (domeny użycia języka), piąty (nowe domeny), szósty (dostępność ma-

teriałów dydaktycznych do nauki języka) oraz dziewiąty (ilość i jakość dokumentacji języka). Artykuł Shimoji jest bardzo cenny z uwagi na jego tematyczne skupienie na często pomijanych i marginalizowanych również w publikacjach naukowych językach południoworiukiuańskich; do tego zagadnienia pozwolę sobie jeszcze powrócić w dalszej części recenzji.

Ostatni artykuł w zbiorze, napisany przez Shigehisę Karimatę – jednego z najwybitniejszych specjalistów językoznawstwa riukiuańskiego, którego aktywność badawcza trwa już przeszło cztery dekady – jest stosowną kłamrą dostarczającą wspólnego mianownika oraz spójnego tła dla pozostałych zawartych w tomie szkiców. Na przewrotne pytanie zawarte w tytule swojej pracy badacz odpowiada z pełną rzetelnością, podkreślając nie tylko naukową wartość języków riukiuańskich, ich przydatność tak dla studiów typologicznych, jak i ściśle japonistycznych/japonicznych, ale także ścisłość powiązań między językiem a kulturą, językiem a cywilizacją, językoznawstwem a innymi dyscyplinami nie tylko humanistycznymi (archeologią, antropologią, genetyką, biochemią), jedynie współpraca pomiędzy którymi potencjalnie zezwoli na uzyskanie odpowiedzi, których żadna z tych dyscyplin z osobna nie jest w stanie udzielić, chociażby kwestii genezy i etnicznej przynależności ludności zamieszkującej dzisiejszy Archipelag Japoński.

W zakresie postrzegania języków riukiuańskich jako mikroliteratur Sh. Karimata dokonuje dwóch zasadniczych wzmianek. Po pierwsze, postuluje włączenie klasycznej literatury okinawskiej oraz tradycyjnej riukiuańskiej literatury ustnej do programu nauczania szkolnego języka japońskiego na wyspach Riukiu, wskazując nie tylko na wagę znajomości takich utworów dla kształtowania tożsamości i wrażliwości młodego riukiuańskiego odbiorcy, ale także na

uniwersalność motywów podejmowanych przez tę literaturę. Po drugie, różnorodność językową panującą na Riukiu ilustruje za sprawą fragmentów przekładów popularnej japońskiej baśni o Momotarō na dwa różne języki, południoworiukiuński *dunan/yonaguni* i północnoriukiuński *kunigami* (odmiana z obszaru *Nakijin*). W ten sposób autorowi udaje się nie tylko przybliżyć imponujące bogactwo językowe japońskich „wysp południowych”, ale także udowodnić, że języki riukiuńskie są zdolne do pełnienia funkcji języków literackich nawet, gdy przekazywane treści nie wywodzą się z ich wąsko pojętego kręgu kulturowego.

Tom *Shimakutuba Runesansu* zawiera ponadto interesujące teksty na następujące tematy: kształcenie w językach riukiuńskich oraz realistyczne plany wdrożenia takiego kształcenia na terenie prefektur Okinawa i Kagoshima (do której administracyjnie przynależą wyspy Amami, jeden z riukiuńskich obszarów językowych) przy ograniczeniach obecnego japońskiego systemu edukacji (artykuł *Yūkiego Taby*); rodzimy dla okinawskiej młodzieży język japoński na substracie okinawskim, tzw. *uchinā-yamatoguchi*, oraz jego potencjał we wspieraniu wysiłków na rzecz rewitalizacji „rdzennego” języka okinawskiego (artykuł *Tomoko Ōshiro*); pochodzący z połowy XIX wieku słownik angielsko-okinawski (*English-Loochoan Dictionary*) autorstwa amerykańskiego misjonarza B. J. Bettleheima, który także przetłumaczył na okinawski fragmenty Biblii (artykuł *Satosiego Kanetomo*). Dwa artykuły – dotyczące kantońsko-angielsko-mandaryńskiej tryglosji w Hongkongu (*Enid Lee*) oraz administrowanej przez państwo systemowej rewitalizacji austronezyjskich języków autochtonicznych na Tajwanie (*Naoki Ishigaki*) – wprawdzie nie traktują bezpośrednio o tematyce riukiuńskiej, stanowią jednak wartościowe uzupełnienie tomu

dzięki temu, że odnoszą się do nieobcych na Riukiu kwestii kształtowanej przez język tożsamości i języka kształtowanego przez tożsamość, wielojęzyczności, różnorodności kulturowej, postaw wobec różnorodności, czy wreszcie roli, jaką formalne i administracyjne wsparcie – lub jego brak – odgrywa w dbaniu o języki zagrożone.

Można zatem śmiało stwierdzić, że *Shimakutuba Runesansu* jest przekrojowym opracowaniem dotyczącym wielu zagadnień związanych z dziedzictwem riukiuńskich „języków małych ojczyzn” oraz ich roli i perspektyw w XXI wieku. Publikacja ta zostawia zarazem pewnego rodzaju niedosyt. Wiąże się on z tym, że – jak to zwykle byc w riukiuanistyce¹³ – jest ona wyraźnie okinawocentryczna, a właściwie Shuri-centryczna, skupiając się na języku, tradycjach literackich oraz kulturze centralnej i południowej Okinawy, niedysyjszego administracyjnego centrum Królestwa. Stanowczo nie jest to nastawienie wyjątkowe dla tej publikacji, nie jest to też decyzja niezrozumiała ze strony redakcji – jako język dawnego dworu i arystokracji Riukiu, najbardziej prestiżowy regiolekt dominujący względem wszystkich pozostałych, okinawski ma najbardziej rozwinięte tradycje literackie (poezja *ryūka*, dramaty *kumiwudui* i *okinawa shibai*), jest najlepiej udokumentowany, najlepiej zbzdany i najczęściej reprezentowany choćby

¹³ Tendencja ta przejawia się zarówno w tytułach publikacji, np. *Ryūkyūgo jiten* 琉球語辞典 (Słownik języka riukiuńskiego) pod redakcją *Ichirō Handy* 半田一郎, gdzie poprzez „riukiuński” rozumie się „lokalny język typowy dla obszaru Shuri i Naha”, jak i w proporcjach poświęconych okinawskiemu na tle „całej reszty” w opracowaniach z założenia dotyczących całego riukiuńskiego obszaru językowego, choćby w *Anderson i Heinrich 2014* czy nawet w *Handbook of the Ryukyuan Languages* (2015, red. *Michinori Shimoji, Patrick Heinrich i Shinshō Miyara*). Nie zaskakuje też, że okinawocentryzm być może najsilniej przejawia się w opracowaniach literaturoznawczych, takich jak *Hokama 1979*.

w japońskojęzycznej literaturze okinawskiej omawianej w artykułach Murakami i Kurosawy. Nie dziwi zatem, że okinawski dominuje również w tego pokroju pionierskim opracowaniu dotyczącym *shimakutuba*. I jest to wystarczające, dopóki postrzega się tę publikację przez pryzmat jej pionierskości; byłoby to jednak niesatysfakcjonujące merytorycznie, a zarazem niepokojące, gdyby ta charakterystyczna dysproporcja odzwierciedlająca tradycyjny riukiuński układ centrum–peryferia i dominujący–zdominowane miała pozostać tendencją przeważającą w przyszłych publikacjach. Czytelnik ma prawo do pogłębionych, systemowo przedstawionych wiadomości na temat języka i kultury wysp Miyako, Yaeyama, Amami czy północnej Okinawy na równi z językiem i kulturą centralno-południowej Okinawy. W przeciwnym razie publikacje naukowe swoją strukturą i treścią będą paradoksalnie przezczyć idei *shimakutuba* jako celebrujące różnorodność, równość i pełnowartościowość wszystkich tradycyjnych regiolektów (o obawach tych traktuje Karimata 2013), zarazem utrwalając stereotypowe przekonania utożsamiające Riukiu z najgęściej zaludnioną częścią Okinawy skupioną wokół Shuri i Naha. Pewne konstruktywne trendy w *Shimakutuba Runesansu* wytyczają K. Karimata, poświęcając pewną część swego artykułu badaniom nad pieśniami w odmiennie taketomi języka yaeyamskiego, czy Shimoji (która sama na s. 304–305 porusza problemy i zagrożenia, jakie wiążą się z teoretycznym nakładaniem granic „odrębnych języków” na językowo różnorodne terytoria takie jak Riukiu).

Wspomniany mankament nie ujmuje jednak *Shimakutuba Runesansu* wartości ani naukowej, ani społecznej. Jest to nie tylko świeża praca prezentująca najnowsze dokonania w zakresie dziedziny, którą można właściwie określić jako filologia riukiuń-

ska, ale też wręcz publikacja bezprecedensowa. O ile bowiem nie brakuje opracowań dotyczących *Okinawa bungaku*¹⁴ – literatury powstającej na Okinawie, lecz pisanej zasadniczo po japońsku – ani materiałów traktujących o riukiuńskiej literaturze ustnej, ludowych pieśniach czy tradycyjnej poezji¹⁵, to wedle mojej najlepszej wiedzy *Shimakutuba Runesansu* jest pierwszą monografią kładącą metodologiczny nacisk na podmiotowe traktowanie języków riukiuńskich jako integralnej, właściwie centralnej części badawczego obrazu utworów powstających na terenie Riukiu. Podobne wnioski można sformułować w zakresie miejsca poświęconego literaturze w opracowaniach językoznawczych i socjolingwistycznych dotyczących stanu zagrożenia i ochrony języków riukiuńskich; jakkolwiek bowiem publikacje takie jak *Okinawa Daigaku*

¹⁴ Za najaktualniejszy przykład mogą tu posłużyć liczne monografie Masanoriego Nakahodo. Istnieją równocześnie wyjątki, takie jak Hokama 1979: 154–155, który pod szyldem *Okinawa bungaku* opisuje zarówno literaturę przednowożytną, powstałą w „dialektach riukiuńskich”, jak i literaturę nowożytną, pisaną w standardowym japońskim. Należy w tym miejscu zarazem wspomnieć o publikacji znacznie starszej niż *Shimakutuba Runesansu*, która eksponuje rolę języka i etnolingwistycznej sytuacji Okinawy w tworzeniu miejscowej literatury, a mianowicie pochodzącej z 2003 książki *Okinawa bungaku-to iu kuwadate: kattō suru gengo/shintai/kioku* ‘Spisek zwany literaturą okinawską. Konflikt języka, ciała i wspomnień’ Ikuo Shinjō.

¹⁵ Zaliczają się do tej grupy zarówno opracowania szczegółowe poświęcone określonym gatunkom (pieśniom *omoro*, poezji *ryūka*, dramatom *kumiwudui* i *Okinawa shibai*), jak i ogólne, np. dotyczące lokalnych tradycyjnych pieśni lub całościowo przednowożytnej riukiuńskiej (głównie okinawskiej) literatury. Nie brakuje także publikacji przekrojowo obejmujących literaturę powstałą na Riukiu w ujęciu historycznym bez względu na jej język; oprócz Hokama 1979 są to przykładowo wydana jako piętnasty tom serii *Nihon bungaku-shi* ‘Historia literatury japońskiej’ *Ryūkyū bungaku, Okinawa-no bungaku* ‘Literatura riukiuńska, literatura Okinawy’ Masaharu Ikemiyi (1996), *Okinawa-no bungaku* ‘Literatura Okinawy’ (2008) zbiorowego autorstwa Kōkyōso Kyōiku Shiryō Sentā albo *Okinawa bungaku-e-no shōtai* ‘Zaproszenie do literatury okinawskiej’ (2015) Satoshiego Ōshiro.

Chinki Kenkyūjo 2013, Shimoji i Heinrich 2014 czy – tu wydawnictwo anglojęzyczne – Anderson i Heinrich 2014 miejscami, w pojedynczych artykułach lub ich fragmentach, mogą wzmiankować o literaturze riukiuańskiej, *Shimakutuba Runesansu* wydaje się pierwszą monografią, która relację między językiem, literaturą a kulturą na Riukiu ujmuje systemowo i obiera za swoją teoretyczną oś, przyznając riukiuańskim mikroliteraturom status pełnoprawnego komponentu ochrony i rewitalizacji tamtejszych „języków małych ojczyzn”, zaś na jeszcze głębszym poziomie – elementu leżącego u podstaw autoekspresji, autodefinicji i samostanowienia mieszkańców prefektury Okinawa w XXI wieku.

Patrząc na publikację z tej perspektywy, można się zastanawiać, czy rzeczywiście tytułowy „renesans” jest określeniem, które trafnie oddaje dzisiejszą sytuację riukiuańskich języków. Przynajmniej jeżeli chodzi o kwestię literatury tworzonej w „językach małych ojczyzn” i jej nieśmiało kielkującą obecność w życiu publicznym, edukacji czy rozrywce, trudno oprzeć się wrażeniu, że mamy do czynienia ze zjawiskiem zupełnie nowym, dla nazwania którego trafniejszym określeniem niż „odrodzenie” byłoby raczej „narodzenie”. W ten sposób pozornie buńczuczne sformułowanie „renesans” okazuje się właściwie niedopowiedzeniem.

Zapis oryginalny publikacji w języku japońskim

- 外間守善 1979. 『沖縄文学の世界』。東京都：角川書店。
- かりまたしげひさ 2013. 「endangered languageとkiller language」。『「時の眼—沖縄」批評誌 N27』。
- 沖縄大学地域研究所編 2013. 『琉球諸語の復興』。東京都・芙蓉書房。
- 沖縄国際大学公開講座委員会編 2017. 『しまくとぅばルネサンス 沖

- 縄国際大学公開講座26』。宜野湾市：編集工房 東洋企画。
- 下地理則・パトリック ハイニンリッヒ編 2014. 『琉球諸語の保持を目指して 消滅危機言語をめぐる議論と取り組み』。東京都：ココ出版。
- 辻雅之 2008. 「アイヌ先住民族決議、国会で採択」。

Bibliografia

- Anderson, Mark, Patrick Heinrich (red.) 2014. *Language crisis in the Ryukyus*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Heinrich, Patrick 2013. „Hōgen ronsō: the great Ryukyuan languages debate of 1940”. *Contemporary Japan* 25 (2): 167–187.
- Hokama Shuzen 1979. *Okinawa bungaku-no sekai* [Świat literatury okinawskiej]. Tokio: Kadokawa Shoten.
- Ikeda, Kyle 2009. „Ryukyuan and Okinawan literary studies in North America: status, challenges, & opportunities”. *The Ryukyuanist* 81–82, Autumn 2008–Winter 2009: 3–6.
- Karimata Shigehisa 2013. „Endangered language-to killer language [Język zagrożony a język-zabójca]”. *Toki-no me Okinawa hihyōshi* N27, No. 2, 20.12.2013: 94–97.
- Majewicz, Alfred F. 2011. „Ryukyuan – linguistic status, prestige, endangerment and data availability”. *Folia Scandinavica* 12: 155–169.
- Moseley, Christopher (red.) 2010. *Atlas of the World's Languages in Danger*, 3rd ed. Paryż: UNESCO Publishing. Wersja internetowa: http://www.unesco.org/culture/en/endangered_languages/atlas.
- Okinawa Daigaku Chiiki Kenkyūjo (red.) 2013. *Ryūkyū shogo-no fukkō* [Odrodzenie języków riukiuańskich]. Tokio: Fuyō Shobō.
- Okinawa Kokusai Daigaku Kōkai Kōza Iinkai (red.) 2017. *Shimakutuba runesansu*. *Okinawa Kokusai Daigaku Kōkai Kōza* 26 [Renesans języków małych ojczyzn. 26. Wykłady Otwarte na

- Międzynarodowym Uniwersytecie Okinawskim]. Ginowan: Henshū Kōbō Tōyō Kikaku.
- Shimoji Michinori, Patrick Heinrich (red.) 2014. *Ryūkyū shogo-no hoji-o mezashite. Shōmetsu kikigengo-o meguru giron-to torikumi* [Ratowanie języków riukiu- ańskich. Dyskusje i działania na rzecz zagrożonych języków]. Tokio: Koko Shuppan.
- Tsuji Masayuki 2008. „Ainu senjū minzoku ketsugi, kokkai-de saitaku [Uchwała uznająca Ajnów za lud tubylczy przyjęta przez parlament]”. Internetowy magazyn *All About*, 10.06.2008; dostępny pod adresem: <https://allabout.co.jp/gm/gc/294051/>.
- UNESCO Ad Hoc Expert Group on Endangered Languages 2003. *Language Vitality and Endangerment*. Dokument uchwalony przez International Expert Meeting on UNESCO Programme Safeguarding of Endangered Languages. Paryż, 10–12 marca 2003.
- Wedekind, K[laus], Ch[arlotte] Wedekind 1997. *The development of writing systems: a guide*. Asmara: Curriculum Department, the Ministry of Education.
- Spis artykułów zawartych w tomie
- Karimata Kei'ichi. *Ryūkyūbun-to shimakotoba: gengobunka-no shiten-kara keishō-ni tsuite kangaeru* [Teksty riukiu- ańskie a języki małych ojczyzn. Rozważania nad przekazem międzypokoleniowym z perspektywy kultury tworzonej przez język]. 13–41.
- Taba Yūki. *Shimakutuba gakkō kyōiku* [Języki małych ojczyzn w edukacji szkolnej]. 43–59.
- Kanetomo Satoshi. *Betteruhaimu-to "Eiryū Jisho" kango* [Słownictwo sinojapońskie w „Słowniku angielsko-riukiu- ańskim” Bettleheima]. 61–86.
- Murakami Yōko. *Okinawa-o egaku kotoba-no tankyū: Okinawa kindai bungaku-to shimakutuba* [W poszukiwaniu języka, który opisze Okinawę: nowożytna literatu- ra Okinawy a języki małych ojczyzn]. 85–112.
- Kurosawa Ariko. *Sakiyama Tami-no buntai senryaku: „Shimakotoba-de kachāshii”-o kiriguchi-ni* [Strategie stylistyczne Tami Sakiyamy w świetle metody „tańca kachāshii z językami małych ojczyzn”]. 113–147.
- Lee Enid. *Honkon-ni okeru gengo jōkyō: toraigurosha-e-no kidō-to kadai* [Sytuacja języko- wa w Hongkongu. Droga ku i wyzwania tryglosji]. 149–190.
- Nakahara Jō. *Ryūkyūgo-no hyōki-ni tsuite: „okina- wago”-no hyōki-o chūshin-ni* [Zapis języ- ków riukiu- ańskich na przykładzie tzw. języka okinawskiego]. 191–223.
- Nishihara Satoshi. *Ryūkyū min'yō-ni miru shima- kutuba-no hyōgen* [Język małych ojczyzn w ludowych piosenkach riukiu- ańskich]. 225–265.
- Nakamoto Ken. *„Shimakutuba”-no genjō-to ho- zon/keishō-no torikumi – Okinawa Ou hōgen-o chūshin-ni* [Stan „języków ma- łych ojczyzn” oraz inicjatywy na rzecz ich ocalenia/przekazu na przykładzie dialek- tu wyspy Ou na Okinawie]. 267–286.
- Shimoji Kayoko. *Minami Ryūkyū-ni okeru shima- kutuba-no genjō – Taramajima-o chūshin- ni* [Sytuacja języków małych ojczyzn na Południowym Riukiu na przykładzie wyspy Tarama]. 287–312.
- Ōshiro Tomoko. *„Uchinā Yamatuguchi”-kara „shi- makutuba runesansu”-o kangaeru: gengo kyōiku-no shiten-kara* [Rozważania nad „renesansem języków małych ojczyzn” z perspektywy okinawskiej odmiany standardowego japońskiego w świetle kształcenia językowego]. 313–341.
- Ishigaki Naoki. *Gendai Taiwan-ni okeru genjū min- zokugo fukkō-no torikumi: sono rekishiteki kei'i/jissen-to Okinawa „shimakutuba fukkō”-e no teigen* [Współczesne inicja- tywy na Tajwanie na rzecz rewitalizacji rdzennych języków. Szkic historyczny, przebieg ich wdrażania oraz sugestie w sprawie „odrodzenia języków małych ojczyzn” na Okinawie]. 343–375.
- Karimata Shigehisa. *Naze Ryūkyū hōgen-o kenkyū suru-ka* [Po co badać dialekty riukiu- ańskie?]. 377–399.